

Barnets rätt i vårdnadsärenden

De mest utsatta barnen måste skyddas genom ändrade familjerättsliga lagar

Rigmor von Euler

Samhället satsar på att lösa de ekonomiska och rent juridiska frågorna vid en skilsmässa. Ur barnets synpunkt är det givetvis mycket viktigare att de emotionella knutarna kunde lösas, framhåller i detta inlägg Rigmor von Euler, Rädda Barnens barnombudsman. För att ge de mest utsatta barnen skydd krävs en förändring av de familjerättsliga lagarna bl a enligt några riktlinjer, som anges i artikeln.

Då jag går in i den här debatten kommer jag att utgå från mina erfarenheter som barnombudsman i Rädda barnen.

Rädda Barnen har sedan 1973 en jourtjänst 08/23 38 70 dit människor kan ringa som oroar sig för att ett barn far illa. Många har svårt att hitta rätt instans att ringa till och kan ej förmå sig till att göra en anmälan. Misstro kanske grundad på egna bittra erfarenheter mot sociala myndigheter, rädsla för repressalier eller den ohyggliga osäkerhet som griper tag i den som "lägger sig i" hur vänner, nära släktingar eller grannar sköter sina barn är ofta anledning till detta. Många vet inte heller att man har rätt att vara anonym.

Vi går ut genom annonser, TV, tidningsartiklar och gör klart för allmänheten att den som vet att ett barn far illa och som inte vet vart man kan vända sig – eller som av någon anledning inte vågar vända sig till Barnavårdande myndighet kan vända sig till Rädda Barnen för rådgivning. Om en anmälan skall göras, förs den i Rädda Barnens namn. Jag och min

medarbetare har inga rättigheter att få insyn i annat än offentliga handlingar – såvida inte den som sökt oss själv visar eller sänder oss dem.

I de enskilda ärendena borde vi således ha mycket liten möjlighet att förändra något.

Det skrämmande är då att vi så tydligt märker att vi som rådgivande, pådrivande instans får förändringar till stånd.

Att det behövs stöd från frivilliga organisationer som BRIS och Rädda Barnen för att hävda barns rätt, att människor vänder sig till oss, att vi får förändringar till stånd, innebär i sig ett svar på att barnens rätt inte är tillgodosedd.

Vilka barn är det då som far illa? Det är bland fosterbarnen. (15 000 barn är enligt SOU fosterbarn 75% av dem är placerade genom samhällsingripande.) Det är barn till alkoholister och missbrukare. Det är de misshandlade barnen.

Naturligtvis far inte alla fosterbarn illa. Men tyvärr visar erfarenheten att föräldrar som lever under pressande förhållanden ofta har en mycket ambivalent inställning till sina barn. När "problemen" blir för stora begär de samhällets hjälp för att få dem placerade någonstans – så skapas jo-jo-barn.

Barn far illa – men de far också väl

Barn som ideligen får byta miljöer, flytta från det egna hemmet till institutioner, till fosterhem och så hem igen. En registerundersökning i Stockholms

.....

Varje barn bör ha samma rätt som vuxna människor att få framföra sina önskemål i livsavgörande frågor

.....

Barnvårdsnämnd 1968 av omhändertagna förskolebarn visade att vart tredje barn hade varit placerat i tre till nio olika miljöer, innan det fyllt sju år. Dessutom framkom det att i den grupp som hade placerats tre gånger, var ytterligare omplaceringar mycket vanliga.

Det är troligt att en färskare undersökning skulle visa andra siffror då man inom socialvården i ökad utsträckning arbetar med "hemma-hos-terapeuter" i problemfamiljer för att ge stöd till självhjälp. Familjens rätt har där många gånger satts före barnets rätt. Lagen har inte kunnat skydda barnet och ge det sin rätt till trygga uppväxtvillkor.

Det är viktigt i det här sammanhanget att understryka det som dr Lars Gustavsson alltid framhåller i diskussioner om barn som far illa nämligen att alla barn far illa, men nästan alla barn far också väl.

I den svåraste miljö med hugg och slag och okvädingsord och övergrepp kan finnas något av det som är väsentligt för "barnets bästa". Och också omvänt. I en tillsynes välordnad hemmiljö kan barnet utsättas för svårt psykiskt våld.

Vad är då barnets rätt? Vad ska läggas in i uttrycket "till barnets bästa"? Den psyko-sociala forskningen vet nu en hel del om barns behov av att få ha en stabil relation till någon vuxen som tycker om barnet, som tar emot dess signaler om hjälp, som hjälper det att sätta gränser och tåla motgångar.

Forskningen har också tydliga bevis för hur negativt upprepade separationer i de tidigaste barnåren kan verka.

I Stockholm finns ett 1 000-tal unga personer, s k Stockholmsluffare, som är offer för samhällsvård som de utsatts för. Alla exempel på vad som kan ske när föräldrarätt går före barnets rätt. Människor som saknar identitet och egenvärde, som vandrar ut och in mellan institutioner, vårdhem och knarkarkvartar. Den som inte fått kärlek har svårt att ge kärlek. Den som misshandlats som barn misshandlar också ofta sitt eget barn.

.....
Vart tredje omhändertaget förskolebarn hade varit placerat i tre till nio olika miljöer innan det fyllt 7 år.
.....

.....
I sådana fall måste möjligheten till adoption mot föräldrarnas vilja ökas.
.....

Barnets egen önskan

Tyvär finns det många exempel på där man inte sett till barnets behov i första hand eller lyssnat till barnets egen önskan. Bitr överläkaren Barbro Widström säger i ett PM som utarbetats inom Bris "Från barnpsykiatrisk synpunkt är det helt klart att barn, även förskolebarn och barn i låg- och mellanstadiet har god tillgång till sina känslor och uttrycka detta på ett klart och nyanserat sätt. Slutsatsen är att varje barn bör ha samma rätt som vuxna människor att få framföra sina önskmål i livsavgörande frågor".

Min egen erfarenhet från skolkuratorstiden understryker detta men som Barbro Widström också säger är det svårt och ömtåligt att tackla barns önskan. För detta krävs väl utbildad personal.

Andra undersökningar visar hur barn genom moderns alkoholmissbruk under grossessen, skadas – och hur liten chans ett av modern oälskat barn har att bli en självständig individ som kan klara att leva i vårt samhälle. I sådana fall anser jag att möjlighet till adoption mot föräldrarnas vilja måste ökas. Samhället måste våga ta på sig ansvaret för att skydda de mest utsatta barnen för obotliga skador. Föräldrarätten måste brytas och en förändring genom bli föräldrautbildningen leda fram till ökat föräldraansvar. Socialarbetarna måste få mer stöd i de svåra bedömningar som ligger bakom ett beslut om ett omhändertagande. Enligt min uppfattning måste det skapas team av psykosocialt utbildade personer som i nära samarbete med utredningsassistenten kan hjälpa till och ta ansvar när en separation måste ske. Det får aldrig vara en persons utredning/bedömning som avgör. Först då kan man skapa möjligheter till en objektiv bedömning av för- och nackdelar, positiva och negativa effekter.

Barn far illa på många olika sätt. Dagmar Lagerberg har i sin bok "Föräldravåld mot barn" (Liber Förlag 1977), illustrerat detta genom den bild som anges i *tabell 1*.

Tabell 1. Olika typer av våld mot barn

	Fysiskt	Psykiskt
Aktivt	1	2
Passivt	3	4

1: kroppsliga övergrepp

2: skrämmande eller kränkande behandling

3: brister i skötseln av barnet

4: sociala riskmiljöer

Nödvändiga förändringar

Inte minst när det gäller barns behandling i vårdnadsärenden är det psykiska våldet gravt. Där sviker samhället och lagen ofta barnet. Barnet användes som ett slagträ mellan föräldrarna. Vårdnadstvister löses genom att advokater hjälper föräldrarna att bevisa sin egen lämplighet och den andra partens olämplighet.

Samhället satsar på att lösa de ekonomiska och rent juridiska frågorna vid en skilsmässa. Ur barnets synpunkt är det givetvis mycket viktigare att de emotionella knutarna kunde lösas upp. Barns lojalitet gentemot sina föräldrar sätts ofta på hårda prov. Barn bör kunna få ha rätt till sina båda föräldrar.

I samhället pågår nu en utveckling med små kärnfamiljer som lever utan den insyn som det gamla bysamhället hade, där familjerna står ensamma och utan stöd och där det blir allt vanligare att de vuxna gör revolt mot sin roll som maka/make. Det samhället kräver förändring av de familjerättsliga lagarna, förändringar som ger de mest utsatta barnen ett skydd. Ett skydd som jag tror kan nås om följande sex punkter kunde genomföras.

- Föräldrarätt som begrepp bör kunna bytas ut mot föräldransvar.
- Barnet bör alltid, såväl när det gäller omhändertagande, som vid vårdnadsärenden, företrädas av en person som för barnets talan.
- Innan ett beslut i vårdnadsärende eller vid omplacering av ett barn sker, bör beslutsfattarna ha klart för sig vad barnet önskar.
- Den som skall företräda barnet bör så vitt möjligt ha sett barnet i dess hemmiljö och gjort sig väl förtrogen med det.
- Yttrande och utredningar beträffande "barnets bästa" och vad som kan äventyras i barnets utveckling i viss miljö, måste bygga på teamarbete mellan psykolog, kurator och psykiater.
- Uttrycket "barnets bästa" måste utvecklas vidare så att det inte råder så stor osäkerhet om vad som är psykisk misshandel. Avsaknaden av trygghet och god relation, möjlighet till identifikation måste räknas och ges samma vikt som blåmärken och brutna ben. Samtidigt måste naturligtvis ett ständigt arbete pågå för att få till stånd ett barnvänligt samhälle, där föräldrar kan ha chans att leva med, älska och ha det bra med sina barn.

Rädda Barnen har utarbetat en folder "Det borde alla veta om barnmisshandel" som utan kostnad kan beställas på vårt kansli, Fack, 102 40 Stockholm 5. Ett bibliotek över i första hand svåråtkomlig utländsk litteratur i ämnet håller även på att byggas upp.